

ULUG‘BEK HAMDAMNING “MUVOZANAT” ROMANIDA OBRAZLAR OALMI VA XRONOTOP

Avazov Vahobjon
SamDU mustaqil tadqiqotchisi

Annatatsiya: Romandagi hayot voqeligini talqin etuvchi, uning murakkab va xarakterli jihatlarini badiiy adabiyotga singdirilishida ijodkorning makon va zamondan foydalanishiidagi badiiy mahorati tahlil qilingan. Asarda bir qator murakkab xarakterli obrazlarning makon va zamondagi harakati, ularning ruhiy-ma'naviy istiroblari tahlilqilingan.

Kalit so'zlar: obraz, badiiylilik, hayot, voqelik, ziddiyat, inson, qismat, talqin, mahurat, ijodkorlik, konsepsiya.

ОБРАЗНЫЙ МИР И ХРОНОТОП В РОМАНЕ УЛУГБЕКА ХАМДАМА «МУВОЗАНАТ»

Аннотация: В статье анализируется художественное мастерство писателя в использовании пространства и времени при воплощении жизненной реальности в романе, а также при раскрытии её сложных и характерных аспектов средствами художественной литературы. Рассматриваются перемещения ряда персонажей со сложным характером в пространстве и времени, а также их душевные и духовные страдания.

Ключевые слова: образ, художественность, жизнь, действительность, противоречие, человек, судьба, интерпретация, мастерство, творчество, концепция.

THE WORLD OF CHARACTERS AND CHRONOTOPE IN ULUG‘BEK HAMDAM’S NOVEL “MUVOZANAT”

Abstract. This article analyzes the writer's artistic skill in employing space and time to interpret the realities of life and incorporate their complex and distinctive aspects into the literary work. It examines the movements of several complex characters through space and time, as well as their psychological and spiritual suffering. Particular attention is paid to the relationship between the characters' inner experiences and the chronotopic structure of the novel.

Keywords: character, artistic representation, life, reality, conflict, human being, fate, interpretation, literary craftsmanship, creativity, conception.

Badiiy adabiyotning turfa xil xususiyatlarini, uning badiiy poetik xususiyatlarini tahlil qilish asosida ijodkor konsepsiyasini yuzaga chiqarishda etakchilik qiladi. Shu jihatdan, iste'dodli adib Ulug‘bek Hamdamning o‘zbek romanchiligidagi o‘rnini yuksak baholash imkonini beradi.

“Zero, “Muvozanat” o‘quvchisi asar badiiy voqeligini muallif nigohi orqali ko‘radi, unda qahramonlar bilan birga yashab ko‘radi, his etadi; yozuvchi bilan birga ularning taqdiri, o‘zaro munosabatlarini muhokama qiladi, fojialari ildizini anglashga intiladi, qo‘yilgan muammolar echimini izlaydi va provardida muayyan xulosalarga keladi” [1, 11-bet].

Badiiy matnga asoslangan qarashlar, tushunchalarning barchasi tayaniladigan ma‘naviy va nazariy asoslarning sog‘lom aqlga, haqiqiy san‘at tabiatiga, milliy qadriyatlar tizimiga yaqin bo‘lishiga yetarli e‘tibor qilingandagina yangilangan ilmiy tafakkur amaliy ahamiyat kasb etadi, ya‘ni ishlay boshlaydi. Shundagina, milliy adabiyotimizning asl namunalari qaysi davrda yaratilganligidan qat‘i nazar o‘zlarining haqiqiy estetik tahlilini, talqinini topishi mumkin bo‘ladi.

Shu nuqtaiy nazardan, yozuvching “Muvozanat” romanidagi ijodkor konsepsiyasida ham, badiiy talqinda ham poetik yangilanishlarning ifodasi etakchilik qiladi. Badiiy tahlilda falsafiy-metodologik asos muhim o‘rin tutadi. Chunki dunyo va uning hodisalariga yondashuv tarzi belgilab olinmay turib, olamni tugri estetik idrok etish va tasvirlashmumkin emas. Falsafiy asos tugri bo‘lmaganligi uchun ba‘zan yaxshi bilan yomon, xunuk bilanguzallik tushunchalariga yondashuv tamomila noto‘g‘ri, gayri ilmiy xarakter kasb etishi mumkin. Istbqlolgacha adabiyotshunoslik tahlilga, asosan, moddiyunchi falsafaga asoslanib yondashishga majbur etiladi.

“Tushumga payg‘ambarimiz kirdilar va menga “Amir chilla o‘tirsin” dedilar. Sababini so‘ramoqchi edim, uyg‘onib ketdim”. Buni eshitgan Amir to‘lqilandi. Demak, hammasi rost, hammasi to‘g‘ri. Tushumda payg‘ambarimizning ot mindirgani ham bejiz emas. Shayton pay‘ambarbarimizning shaklu shamoyiliga kirolmaydi. Demak, mening ham, Muxtorning ham tushi haqqirost, mening chilla o‘tirishim shart!” – xayolidan o‘tkazdi u. Va boshqa hech kimdan maslahat ham, yo‘l-yo‘riq ham so‘ramadi, o‘zi bilganicha, o‘zi xohlaganicha tayyorgarlik ko‘ridda, ertasi azondan chilla o‘tirishni boshladi” [2, 67-68-betlar].

Islomiy qarashlarning ham o‘z qonuniyatlari, amallari bo‘lgani singari, uning mohiyatini pirlilik maqomini olgan kishilardan maslahat olib davom ettirish lozimligini unitadi. Chunki xalqimizning yaxshi bir maqolida “Ustoz ko‘rmagan shogird har maqomga yo‘rg‘alar” – deyilgani kabi, Amir ham ko‘ngliga kelgan ishni amalga oshirishga intilardi. Lekin asarning mohiyatidan anglashilgan muvozanatini u asta-sekin yo‘qota boshlaydi. Muvozanat borligi uchun inson harakat qiladi, tafakkur qiladi, kun tunga almashadi – bularning barchasi muvozanatning mavjudligidan dalolat ekanligini Amir unitadi.

Natijada, kupincha, islomiy tafakkur tarzining mahsuli bulmish badiiy hodisalar mohiyatini anglash uning siru sanoatlarini teran anglash imkonidan mahrum bo‘ladi va o‘z muvozanatini yo‘qotadi. Badiiy asarda aks etgan milliy xususiyatlar hisobga olingandagina tahlil to‘laonli chiqishi mumkin. Har qanday estetik hodisa muayyan milliy zaminda paydo bo‘lganligi uchun ham uni tushuntirish va tadqiq etishda o‘sha zaminga xos xususiyatlar hisobga olinishi lozim. Biror millat uchun ezgulik yoki go‘zallik namunasi hisoblangan hodisa ikkinchi bir millat nazarida yovuzlik va qabohat deb qaralishi mumkin.

Milliy an'analarni ham o'z davridayoq, Ulug'bek Hamdam falsiy kategoriya asosida juda asosli yoritib bergan. Falsafiy asos sog'lom bo'lmagach, tahlil qanchalar o'ziga xoslik va bilimdonlik bilan amalga oshirilsagina, adabiy asarning butun jozibasi namoyon bo'ladi, uning poetik xususiyatlaridagi mohiyat ochiladi.

Badiiy kashfiyot, injalik deyarlik hamisha asarlarning qatiga yashiringan va hech qachon ochiq bo'lmagan. Badiiy go'zallik izlab topilgandagina estetik lazzat beradi. Shuning uchun ham Sharq adabiyotidan ta'sirlanish uchun bir qadar estetik ma'lumotli bo'lish talab etilgan. Badiiy asarga jo'n munosabat, nafosatni tirikchilik mantig'i bilan izohlash milliy estetikamiz uchun begonadir. Shuning uchun ham "Muvozanat" romanidagi badiiy xususiyatlarning o'ziga xosligini alohida ta'kidlagan holda, milliy qadriyatlarga ham, insonning o'z g'oya va qarashlarida ham muvozanat bo'lsagina, uning asosli yuzaga chiqishi namoyon bo'ladi.

"Muvozanat" romanida obrazlar olamining o'ziga xos tamoyillari ham baland, qoyali tog' kabi yuksak darajada talqin qilinganligini qayd etish bilan birgalikda, insonning turfa xil hayot tarzini ham mahurat bilan ochib bergan. Asardagi Amir – islomiy yo'lga kirishga intilgan, ammo bu jarayonda o'z muvozanatini yo'qotadi. Eng avvalo inson o'z insoniyligini, burchini, vazifasini unitmasligi lozim. Epizodik obraz hisoblangan Muxtorda ham shu xarakter xususiyatni kuzatish mumkin mumkin.

Ulug'bek Hamdam "Muvozanat" romanida har ikki badiiy qahramonning turli xarakter xususiyatlarini yoritishda ham makon va zamon poetikasidan unumli foydalangan. "Har bir asar, qaysi adabiy tur va janrga mansub bo'lmasin, o'z badiiy zamon poetikasiga ega bo'ladi. Yirik epic asarlarda badiiy zamonning har uch shakli zamon-makon dialektikasida yaxlit epic zamonni tashkil etadi" [3, 25-bet].

Epik asarning mohiyati makon va zamonning turf axil xususiyatlarini yoritishda, badiiy poetik obraz darajasiga ko'tarishda namoyon bo'ladi. Badiiy asar to'qimasida metaforik talqinning o'ziga xosligi, uning matdagi funksiyasi, badiiy qahramon harakatlanayotgan makon va zamonning uzviyligini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi.

Asar sujetining badiiy zamon bilan uzviy dialektik birligi shakllanadi. "Buning uchun Amir torgina xonani tanladi, derazalarini qora matolar bilan obdon berkitdi – tangadek yorug' kiradigan tirqish ham qolmadi. Toki, uzlatga chekinib, o'z ilohiy xa'l va tafakkuriga cho'mgan zot tashqi dunyoning ana shu jindek joyidan suqilib kirishi mumkin bo'lgan muloqotdan ham saqlansin!" [2, 68-bet]. Uzlatga chekinish bilan hech narsa o'zgarmasligini, eng avvala qalbni tozalash kerakligini ba'zida unitib qo'ygan Amir obrazining o'ziga xos xarakteri shakllanganligidan dolalat beradi.

Ijodkor obrazlar olamine, uning xarakter xusuiyatini yoritishda xronotop talqinidan o'z uslubiga xos tarzda foydalanadi, bu esa epizodik obrazlarning ham asosli yuzaga chiqishiga xizmat qililgan. "Badiiy shakl so'z san'atining barqaror tushunchasi, unda davr-jamiyat-inson badiiy tafakkuri hamda estetik o'zlashtirish qamrovi o'z ifodasini topadi. Shu bilan birga roman boshqa adabiy janrlar ichida insonga xos bo'lgan ong, ruh, vujud, aql tushunchalarini bir-biri bilan garmonik uyg'unligini, insonning shaxs sifatida shakllanishi jamiyat bilan bog'liqligini to'laqonli badiiy aks ettira olgan janr sanaladi" [4, 107-bet].

Sharq madaniyatida, san'atida badiiy ijod asosida hamisha go'zzalik va ishq masalasi mavjud bo'lgan. "Muvozanat" romanida ham ilohiy ishqning mavjudligini anglashga intilgan inson, ba'zan muvozanatini yo'qotadi. Har qanday davrda ham ilohiy ishqqa etishish uchun harakat qilingan inson, o'z qismatini, hayotini shu yo'lga baxshida etishga intilgan, ammo muvozanatini, tafakkur qilgan holda qadam tashlagan. Olam va odam ilohiyotga xos xususiyatlar tajallisi o'laroq guzal ekani va san'at asari ana shu guzallikni imkon qadar baland pardalarda nazokat bilan kuylashi kerakligi ko'zda tutilgan.

Romandagi har bir obraz tirik odam, o'zigagina xos sajiyaga ega shaxslar, asar qahramonlari faqat o'z tabiatlari mantig'iga muvofiq harakat qiliadi va biror o'rinda ham adib ularni rangsiz tasvirga singdirmaydi, aksincha obrazlar olami borlig'icha makon va zamonda namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Куронов Д. Адабий жараёнда "Мом синдроми". Рисола. – Тошкент, Akademnashr, 2010. – 40 бет.
2. Хамдам У. Мувозанат. Роман. – Тошкент, "Минҳож", 2004. – 200 бет.
3. Тўраева Б. Замонавий романларда хронотоп поэтикаси. Монография. – Тошкент, "EFFECT-D", 2022. – 288 бет.
4. Насиров А. Одил Ёқубов романлари поэтикаси. Монография. – Тошкент, "ФАН", 2012. – 160 бет.